

Od "dijaloga gluhih" do historijske sociologije

VJERAN KATUNARIĆ
Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 316.2:930.1
930.1.000.316
Pregledni rad
Primljeno: 25. listopada 1994.

Članak prikazuje rezultate približavanja sociologije i historiografije, znanosti koje su dugo vodile "dijalog gluhih" (Braudel). Historijska sociologija nastaje šezdesetih i sedamdesetih godina - nakon dugog (četrdesetogodišnjeg) razdoblja sociologije "koja je pobjegla u sadašnjost". Na primjerima najranijih radova historijske sociologije, koji se bave genezom premodernih i modernih oblika država-društava (Eisenstadt, Bendix, Anderson i Wallerstein), autor razmatra tri karakteristike historijske sociologije: a) njezinu intermedijarnu razinu uopćavanja (između historiografske partikularnosti i filozofije povijesti), b) napuštanje koherentnih okvira paradigmatičkih teorija društva u korist komparativnih analiza i razrađenijih tipologija država-društava, tj. relativizaciju, i c) odricanje od historicističke prediktivnosti u smislu klasične sociologije i njezinih konstrukcija (evolucijskog) modela budućeg društva. Autor raspravlja uzroke i posljedice pomicanja vremenske perspektive u sociologiji (budućnost-sadašnjost-prošlost) i dovodi ih u vezu s općim kontekstom razvojne krize i opadanje vjerodostojnosti optimističkih (radikalnih i modernističkih) svjetonazora u ne-zapadnom svijetu. Tako se historijska sociologija formira kao ekvivalent "hereditarne" metateorije društva po kojoj su suvremeni društveni poreci i promjene pretežno određeni dugotrajnim unutarnjim strukturama i međunarodnim položajem prošlih društava.

Ključne riječi: SOCIOLOGIJA, POVIJEST, HISTORIJSKA SOCIOLOGIJA, DRUŠTVENOPOVIJESNO NASLJEĐIVANJE I RELATIVIZAM

Uvod

Jedan od najvećih povjesničara ovog stoljeća, Fernand Braudel, u članku iz 1958. svezu historiografije i sociologije nazvao je "dijalogom gluhih" (Braudel, 1966). Istu konstataciju mogao je iznijeti i njegov kolega Georges Gurvitch, sociolog kojemu je Braudel uputio kritike zbog nerazumijevanja povijesti. Braudel je, međutim, bio i samokritičan. On je izrazio neslaganje sa stanjem stvari kao i čuđenje, jer se radi o znanostima koje se, premda u različitim vremenskim okvirima, historiografija u prošlosti a sociologija u sadašnjosti, bave istim predmetom: društvom. One čak pate od iste unutrašnje mane ne uspijevajući premostiti udaljenost između općih pojmova i svakidašnje zbilje. Braudel vidi da je pogreška tradicionalne historiografije, "događajna" povijest, neograničeno nizanje pojedinosti i detalja, preplavila sredinom ovog stoljeća u analognom obliku i sociologiju, koja hiperproducira istraživanja i podatke o aktualnim zbivanjima. Stoga ocjenjuje besmislenima daljnje prepirke između povjesničara i sociologa o tome tko bolje tumači složenu zbilju i zaključuje da je i jednima i drugima potrebna "nova glazba" (Braudel, 1966:109-110).

Braudelov sud pokazao se opravdanim, s obzirom na tadašnje stanje u obje znanosti, i prediktivnim, s obzirom na budući razvoj. Značajni dijelovi historiografije i sociologije danas se isprepliću. Premda se osnovna polazišta obiju znanosti i dalje razlikuju, kao i obilježja njihova opisa društvenih zbivanja u vremenu - sociološki opis je uvijek općenitiji - sociolozi i povjesničari međusobno se mnogo više poznaju, uvažavaju i raspravljaju. U tom smislu zvuči i skorašnja samokritika komparativnog sociologa politike Badiea, koji priznaje: prvo, da su sociolozi bili marginalizirali povijest u ime Povijesti, zanemarujući važno pitanje **trajanja** društvenopovijesnih fenomena, i, drugo, da su pod utjecajem (ideologije) Povijesti

ustvari "fotografirali" društvo, fiksirajući jedan društveni poredak u nekom vremenskom trenutku i odatle, isključujući dinamiku, uopćavali njegove značajke (Badie, 1992).

* * *

U nastavku ćemo sažeto prikazati genezu razlika između sociologije i historiografije te puteve prvih rekonstrukcija povijesnih sadržaja u sociologiji šezdesetih i sedamdesetih godina, što je dovelo do stvaranja **historijske sociologije**.

Sociologija je po svojoj konstituciji, koju su odredili klasici, dijete filozofije povijesti i evolucionizma. Ona ima, prema poznatoj Windelbandovoj klasifikaciji znanosti, nomotetske pretenzije. To je znanost o ljudskome društvu koja naglašeno uopćeno govori o njegovoj strukturi i promjenama. Strukture se mijenjaju, ali su i promjene strukturirane sukladno općim pravilnostima; dotle pitanje vremenskog trajanja i slijeda pojedinačnih događaja u društvu sociologija prepušta svojoj ideografskoj susjedi, historiografiji (Giddens, 1979; 1984).

Klasici sociologije imali su razvijen smisao za bavljenje poviješću, ali nisu je svi željeli staviti u sadržaje svojih djela. Na tu činjenicu upozoravaju suvremeni komentatori (Tilly, 1981; Abrams, 1982; Burke, 1992). Comte je povjesničare smatrao djetinjastim sakupljačima beznačajnih detalja. Njemu je po shvaćanju blizak Durkheim, koji je neko vrijeme studirao povijest (kod Fustela de Coulangea), napisao monografiju o povijesti obrazovanja u Francuskoj, te u svom časopisu *Année Sociologique* davao dosta prostora za prikaze historiografskih djela. Međutim, njegova je teorija podjele društvenog rada ahistorijska. On se ne trudi dokumentirati je, nego o različitim oblicima podjele rada rasuđuje logički u skladu s jednostavnom evolucionističkom shemom tradicionalnih i modernih, nepravilnih i pravilnih oblika.

Na drugoj strani Weber svoje fenomenalno povijesno znanje obilato koristi i uključuje u tipologije i komparativne analize društvenih fenomena, a posebice u tumačenja o protestantskim izvorima kapitalizma. Njemu su, po otvorenosti prema povijesnoj građi, najbliži Tocqueville i Marx. Tocqueville je temeljito proučavao i prikazivao povijest klasičnih i pre-drevolucionarnih političkih režima, a Marx povijest prekapitalističkih i kapitalističkih privreda.

Do prave oseke opisa povijesti u sociologiji dolazi u njezinu postklasičnom razdoblju. Nakon smrti Webera, godine 1920., pa sve do početka šezdesetih godina - s izuzetkom austrijskog sociologa-teoretičara civilizacije Norberta Eliasa - sociologija je preokupirana sadašnjošću i "analitički slijepa" glede prošlosti (Eisenstadt, 1976:280; Burke, 1992). Još skoro dvadesetak godina nakon drugoga svjetskog rata teoretičari funkcionalizma sabijaju predodžbu o prošlim društvima u pojednostavljeni pojam tradicionalnog društva, a marksisti u shemu društvenih formacija - dovoljno problematično da izazovu podsmijeh Braudela i drugih povjesničara.

Pristranost historiografskoga pristupa društvu, u odnosu na sociološku, bila je pak vremenski starija i po smislu suprotna. Historiografija je odvajkada znanost o društvima i zbivanjima u množini, i to do krajnjih pojedinosti. Ona naglašava razlike i promjene u vremenu, skoro bez ikakvog smisla za uopćavanje, držeći naviku uopćavanja problematičnom i neznanstvenom (Gross, 1981; Wehler, 1977). Nedostatak teorije u historiografiji dugo se smatrao vrlinom a ne manom. Sve do 19. stoljeća, dok još nema sociologije, teoretičari povijesti društva su Montesquieu, Voltaire, Ferguson, Millar, Smith, Malthus, Kant i Hegel, autori koji pripadaju filozofiji, ekonomici, teoriji prava i države a ne historiografiji kao disciplini (Bierstedt, 1978; Burke, 1992). U 19. stoljeću, pak, povjesničari se udaljavaju i od teorije društva i od socijalne povijesti, koja podrazumijeva proučavanje načina života donjih slojeva društva u prošlosti. Takva povijest smatrana je nevažnom i sporednom, a opća teorija društva nečim neprikladno apstraktnim i nejasnim. To shvaćanje nastalo je pod utjecajem Rankea, autora koji je napravio presudan zaokret u historiografiji vezujući je za proučavanje povijesti

države. To je politička povijest i povijest velikih ljudi. Takva promjena uzrokovana je, objašnjava Burke (1992:5-6), interesom evropskih država sredinom 19. stoljeća. One su istraživanje i izlaganje povijesti smatrale sredstvom za promicanje nacionalnog jedinstva i odgoj građana u državotvornom duhu, u čemu je prednjačila Njemačka. Osim toga, "Rankeova revolucija" je prije svega bila u tehnikama istraživanja usredotočenima na provjeravanje pouzdanosti izvora podataka o prošlosti. Središnje pitanje glasilo je "kako se nešto doista dogodilo?", a ne "zašto?". Potonje se smatra pretencioznim. Najzad, sam termin "društvo" je još od Lorenza von Steina, konzervativnog kritičara francuske revolucije iz tridesetih godina 19. stoljeća, tretiran kao sastavni dio "znanosti o državi", dok je Comteovo objašnjenje tog termina i uopće sociološko poimanje u Francuskoj i Engleskoj ostalo neprihvaćeno u historiografiji tih zemalja, a pogotovo u Njemačkoj (Wallerstein, 1990).

Potom slijedi ironičan obrat. Nakon prvoga svjetskog rata sociolozi gube zanimanje za povijest, a povjesničari počinju pokazivati interes za društvo te odbacivati Rankeovu koncepciju. Središte tog otpora, iz kojeg se rađa **socijalna historija** u novom i obuhvatnijem izdanju, jest Francuska (Moraze, 1973; Wallerstein, 1989). Njezini protagonisti su Marc Bloch i Lucien Febvre. Oni osnivaju, kasnije najslavniji časopis za povijest, **Annales**. Bloch je po teorijskim zasadama blizak sociologiji i antropologiji Durkheimove škole, a Febvre zemljopisu i psihologiji. Obojica su držali da je historiografiji mjesto među društvenim znanostima i po metodama i po potrebi za općom teorijom. Njihovu je koncepciju preuzeo i razvio Braudel, najviše se nadajući plodu iz susreta sa sociologijom.

Glavni razlog "sociološkog bijega u sadašnjost" - valjda nužne etape između prosvjetiteljskog "bijega u budućnost" i idućeg "bijega u prošlost" - Smith vidi u lošoj političkoj i intelektualnoj klimi između dva svjetska rata: "režimi su 'znali' budućnost i izumili prošlost" (Smith, 1992:2). To se prije svega odnosi na Njemačku, zbog nacističkog totalitarizma, a dijelom i na SAD, zbog preokupiranosti "velikom biznisom" i "velikom Znanošću". Drugi pak razlog tome Burke nalazi u premještanju gravitacijskog središta sociologije iz Evrope u SAD. Tada dominira stil Čikaške škole kao i trend profesionalnog zatvaranja u discipline (Burke, 1992:13).

"Historijska revolucija" u sociologiji

Do zaokreta sociologije u odnosu na povijest nije došlo naglo već postupno, ali, s obzirom na međuratno razdoblje, na neočekivanom mjestu, u SAD. To je zemlja bez duge povijesne tradicije, u koju se, međutim, nakon drugoga svjetskog rata preselila duhovna glad za poviješću kao i težnja za preuzimanjem misije koju je imao eurocentrizam; Americi se čini da je svijet i nov i njezin. Tada američki povjesničari iskazuju neobično velik raspon zanimanja za društvene znanosti, pa se početkom sedamdesetih godina historiografija naziva "društvenom znanostima", točno prema intencijama "analista" u Francuskoj (Clough, 1973). Takvo duhovno previranje odvija se u akademskom okružju što ga dijele i sociolozi. Njihov odgovor je podjednako dinamičan, najprije brojem dizertacija a potom objavljenih radova na teme koje povezuju sociologiju i historiografiju (Smith, 1992). Najzad, od sedamdesetih do početka devedesetih godina dolazi do takvog uspona po količini i kvaliteti historijskocioloških radova da se može govoriti o općem trendu. Danas se, među vodećim sociolozima, čini i nepristojnim raspravljati o općim problemima društva ili empirijski analizirati društvene pojave bez prethodnih povijesnih kontekstualizacija. To je trend **historijske sociologije**. Nju je teško ocrtati kao posebnu sociologiju. Tako jedan od vodećih autora, Tilly, izražava svoje nezadovoljstvo samim terminom, budući da se, po njegovu sudu, ne radi o posebnoj disciplini nego o novom načinu razvijanja sociologije (Tilly, 1981). Sociološke teorije i osnovni pojmovi, ako vrijede, moraju naći potvrdu u ogromnim prostranstvima prošlih vremena i društava.

Ti razlozi su možda odlučujući za daljnji razvoj teorije društva. Kao i za povjesničare, za sociologe je put u povijest ispunjen neizvjesnostima. Premda oni, za razliku od povje-

sničara, u prošlosti prije svega traže potvrdu ispravnosti jedne teorije društva, nakon susreta s povijesnim materijalom ta teorija više nema čvrsti identitet. Njezina konzistentnost opada, postaje sve više eklektičnom, a autori prave komplicirane pojmovne konstrukcije, najčešće tipologije. Time se, doduše, sažimaju tradicionalni historiografski opisi, ali se teorijska objašnjenja lome i relativiziraju. Više nema jedinstvene, "piramidalne" teorije. Što se više približavamo povijesnoj konkretnosti raste varijabilnost pojava, a time i sumnja da to teorijski okvir neće moći podnijeti. To je iskustvo poznato i iz suočavanja s empirijskim komparativnim istraživanjima, što Galtung opisuje kao nepovratno udaljavanje od teorijskog monizma ususret pluralizmu i eklekticizmu. To je, kaže on, sudbina koju su doživjeli i monoteizmi u sudaru sa složenom i raznovrsnom stvarnošću, pa zašto ne bi i teorija društva. Čemu služi vjernost jednoj teoriji, jednom načelu kada je zbilja sastavljena od više načela (Galtung, 1990)?

Takvo optimističko viđenje situacije bilo bi prihvatljivo kada bismo znali da se, u ovom slučaju, ne radi o prijelazu ka potpunom rasapu općenitosti, što se dosad smatralo samo sindromom historiografije. Pod utjecajem Clio, muze povijesti, teorija, kao i uvijek, teško diše i kao da gubi jedno plućno krilo.

Teorije društva u sociologiji primarno su objašnjavale postojeće, suvremeno društvo, kao što su i rado predviđale izgled budućeg društva. Sveza između sadašnjosti i budućnosti, ta prosvjetiteljska nit, bila je bitna za klasike - izuzev za Webera. Njega budućnost nije osobito zanimala i prema njoj je, za razliku od drugih, imao pesimistički stav, sličan Nietzscheovu, kao razdoblju bez žara i veličine. Time je ocrtao duhovni habitus suvremene sociologije, koja nužno napušta utopijske dimenzije društvene misli, uključujući i njezin možda najparadoksalniji oblik, Comteov mesijanski pozitivizam, svjetsku republiku Znanosti. Sada se ona uvija pod pritiscima sustava moći i ideologije i kao da bježi u drugu koordinatu vremena-prostora.

Sama historijska sociologija izgradila je predmet bavljenja iz kojeg je teško izaći i transcendirati ga. To su slike prošlosti koje obvezuju, stalno izazivaju i upijaju veliku energiju, onu koja je nekada iz sociološke sadašnjosti, zahvaljujući redukciji prošlosti, zračila u budućnost. Zanimljivo je da su, barem do sredine osamdesetih, autori historijskosocioloških djela uglavnom marksisti (Skocpol, 1986; Smith, 1992). Njihova ambicija i samouvjerenost sada je, za razliku od klasičnog razdoblja, samo akademska. Valja historijski potpunije objasniti izgled suvremenih društava i tek eventualno i neobvezatno unijeti razmatranja o budućnosti. Taj nacrt spoznaje je veberovski, ili, još više, braudelovski. I upravo je Braudel, što je druga zanimljivost, bio jedan od najzaslužnijih pokretača zanimanja za povijest među marksistima. Wallerstein, danas najpoznatiji ili barem najkomentiraniji historijski sociolog marksističke orijentacije, bio je Braudellov učenik koji se isprva bavio afrikanistikom (što Bendix, kao veberijanac, Braudelu "stavlja na dušu", Bendix, 1981:21-29). Iako se Braudel nije sasvim složio s Wallersteinovom koncepcijom svjetskog kapitalizma od 16. stoljeća naovamo, podržao je njegovu ambiciju da povijest razmatra na temelju privrednih ciklusa i kriza budući da njima, vjerojatno, nema kraja i da se iz takve povijesti naprosto ne može izaći u neko drugo stanje budućnosti: kapitalizam jest sustav nejednakog razvoja ali i "dugog trajanja", kojemu se ne može niti treba određivati "datum propasti" (Braudel, 1992, knjiga 2). To znači odricanje od historicizma u Popperovu smislu, od ambicije da se na osnovi rekonstrukcije prošlosti predskazuje ili planira budućnost, ponajmanje poželjna budućnost. Bez obzira koliko su tu premisu historijski sociolozi marksističke orijentacije intimno prihvatili, jer ona dovodi u pitanje smisao osnovne teorije (doista, samo će još Wallerstein praviti izlete u smislu dugoročnog predviđanja o kraju kapitalizma, ali bez jamstva da će ga zamijeniti bolji sustav! /Wallerstein 1984/), činjenica jest da je budućnost postala najmanje važan dio njihova posla - ukoliko to što kažemo već nije i tautologija.

Funkcionalisti su pak povijesnoj rekonstrukciji prišli s vlastitom samouvjerenošću, analognom marksističkoj. U metodološkom smislu, oni i dalje smatraju sociologiju suverenom u

općoj orijentaciji, a povijest kao znanost partikularnom - pa je zadatak sociologije povijesnim činjenicama samo ilustrirati svoje tvrdnje i pojmove (Lipset, 1968; Smelser 1976). Teorijskom pristupu u šezdesetim i sedamdesetim godinama, pak, ton daje otac modernog struktur-funkcionalizma, Parsons. On smatra da opća povijest potkrepljuje (evolucionističke) postulate o konvergenciji društava k sustavu (zapadnih) modernih društava (Parsons, 1991).

Ipak, drugi, Parsonsu naklonjeni autori (skloni blažem funkcionalizmu, to jest njegovoj relativizaciji), ali najbliži izvornom Weberu, njegovom poimanju moći i vlasti lišenom strogo evolucionističke perspektive - dakle ne Weberu kako ga interpretira Parsons - udarili su drugi temelj historijskosociološke argumentacije. Oni društvenu povijest prikazuju kao poprište beskonačnih borbi za premoć među različitim skupinama. U tim borbama ima pravilnosti, ali one su veoma složene. Osim toga, one ne ocrtavaju neki središnji i svrhoviti razvojni proces. Ustvari, moderna društva nastaju iz nekoliko evolucijskih smjerova pa su, u političkom smislu, i demokracije i diktature podjednako moderni sustavi; takvu orijentaciju danas, nakon Eisenstadta i Bendixa, koje ćemo uskoro prikazati, najpotpunije predstavljaju Runciman (1989) i Mann (1986; 1993).

Uopće, "historijska revolucija" u sociologiji pomaknula je glavne teorije društva sa sigurnog mjesta i dala niz novih doprinosa. Njih je, međutim, teško opisati i ocijeniti kao specifične potvrde teorijama, kao doprinose koji, kunovski rečeno, "normaliziraju paradigme". Čini se da u isti mah otvaraju novo teorijsko polje i da svaku teoriju dovode u pitanje. Noviji radovi iz historijske sociologije kreću se upravo po takvom neizvjesnom, "postmodernom" rubu. Njihovi su pojmovni modeli povijesnih procesa već toliko složeni da je teško reći izrastaju li oni iz određene teorije ili iz konfuznog dojma koji na sociologa ostavlja susret s nepreglednim povijesnim materijalom.

Možda su razlozi starog straha sociologa od povijesti - da će, poput Webera, umjesto u općoj i sustavnoj teoriji završiti u tipologijama i usporedbama - sada bjelodaniji. Prostranstvo povijesti, u kojoj poslije filozofije povijesti nitko ni ne traži smislaonu okosnicu, neku hegelovsku, racionalnu teodiceju, kao da sve opće ideje guta i više ništa ne vraća. To podsjeća na sudbinu Napoleonove vojske, te sile francuske revolucije i prosvjetiteljske filozofije povijesti, u ogromnom prostranstvu Rusije. Sada povijest, poput ruske zime, uzvraća restauracijom svijeta činjenica bez objedinjujućeg smisla. Kako je to jednom objasnio Foucault, povijest je kao disciplina postojala i prije konstituiranja humanističkih i društvenih znanosti: ona je sama "humus" a ne znanost (Foucault, 1971:405-411).

Od sociologije se stoga traži veliko umijeće kako ne bi uronila u takav "lik smrti" i kako bi iznašla pravu mjeru između općega i posebnog, teorije društva i društvenopovijesne zbilje. Je li moguće izgraditi takav oblik znanja kojeg nema ni historiografija ni filozofija povijesti?

Raniji doprinosi historijske sociologije

Djela i doprinosi nekih autora iz šezdesetih i sedamdesetih godina, čini nam se, najbolje predstavljaju vrline i mane sociološkog skoka iz sadašnjosti u prošlost. Osim toga, oni objašnjavaju povijesni proces u kojem se predmet sociologije opasno mijesha i gubi u drugom predmetu, a to je **geneza različitih tipova država i društava**. Takav izbor teme, što podsjeća na Rankeovu opsjednutost političkom povijesti, nije slučajna. Fascinacija fenomenom države, odnosno fenomenom moći, karakterizira historijsku sociologiju od početaka do ovih dana. To je posljedica detroniziranja velike Povijesti i Budućnosti po drugi put, sada na praktičnom planu. Nastupa postevolucionistička, "postdevelopmentalistička" perspektiva, kao reakcija na propadanje globalnog modernizacijskog optimizma nakon drugoga svjetskog rata, tj. doseg "amerikanizacije", na jednoj strani, i antikolonijalnih revolucija u socijalističko-komunističkim varijantama, na drugoj strani (McMichael, 1992). Posljedica novoga dnevnog reda jest bujanje novih nacija-država koje kao da apsorbiraju pojam društva i društvenu povijest; kao da se

društvo ne može izvući ispod skuta države (Tilly, 1992). Wallersteinovim riječima - koje zvuče kao programatska parodija - kada nije moguće izgraditi novo društvo, moguće je izgraditi novu državu, što je povijest koja pripada periferijama (Wallerstein, 1990).

Historiografski sadržaj tih socioloških djela manje je važan, jer njihovi autori u pravilu preuzimaju činjenice iz historiografske, dakle sekundarne literature, a ne iz samih izvora. To čini formalnu strukturu historijskosocioloških djela prepoznatljivo različitom u odnosu na historiografska djela. U prvim općim pojmovi i teorijske rasprave zauzimaju mnogo više prostora. Nakon više ili manje iscrpnih opisa povijesnih činjenica, slijede poglavlja teorijskog rezimiranja: pouzdani znak da se tu poviješću bavi sociolog, a čitatelju-sociologu uz to i razlog za olakšanje, jer će mnoštvo povijesnih činjenica moći shvatiti na "svom" jeziku. Ali će se, zauzvrat, morati itekako potruditi i u mediju povijesnih pojavnosti prepoznati obrise teorije društva iz njezinih udžbeničkih, klasičnih i formalnih okvira.

* * *

Prva makrokomparativna historijskosociološka studija bila je Eisenstadtova **Politički sustavi carstava** (1963). U njoj autor analizira tzv. "povijesna birokratska carstva", države koja su postojale između tradicionalnih i modernih država, odnosno političkih sustava. Njih je ukupno 27: od Egipta do većih evropskih država u razdoblju između feudalizma i kraja apsolutizma. Od svih drugih predmodernih političkih sustava - primitivnih, patrimonijalnih, nomadsko-osvajачkih, gradova-država i feudalnih sustava - birokratska carstva su bila najstabilnija i najbolje su podnijela unutrašnje sukobe i promjene. Birokratska carstva imala su i tradicionalna i moderna obilježja: pasivnost masa i postojanje relativno jedinstvene i centralizirane političke zajednice, birokratske uprave te vođenje institucionaliziranog političkog sukoba među elitama koje traže podršku u društvu.

Taj je sustav postao relativno trajan zahvaljujući ispunjavanju dvaju uvjeta: prvo, vladari su uspostavljali vlastite ciljeve mimo tradicionalnih vrijednosti i ciljeva društva; drugo, socijalna je diferencijacija - zahvaljujući urbanizaciji, širenju tržišta, novih vjerskih pokreta itd. - dovela do pojave "slobodno cirkulirajućih resursa". Ti resursi su gospodarski (roba, novac, trgovački papiri) i ideološki (diferencijacija vjerskih organizacija). Oni čine "rezervu uopćene moći". Tom moći najviše raspolaze vladar i to putem različitih poreza, zakona i tipova vojski te prihvaćanjem određenih vjerskih organizacija u svrhu legitimiranja svoje vlasti. Osim vladara, tim resursima koriste se državna birokracija i nove društvene skupine - trgovci i stanovnici gradova. U odnosu između tih aktera - tradicionalnih skupina, kao što su seoski zemljoposjednici, i novih skupina, državne birokracije te samog vladara - nastajali su mnogi sukobi koji su tjerali na promjene političkog sustava.

Pravci tih promjena nisu fiksirani. Birokratska carstva mogu se dezintegrirati i doći u jednostavniji oblik, nastaviti nositi se sa sukobima - ili preobraziti se u složenije, tj. moderne političke sustave.

Po Eisenstadtu, ono što se preobražava u povijesti jest konfiguracija elemenata, strukturalnih dijelova koji od društva čine cjelinu ili sustav.

Promjene nisu rezultat evolucijskog determinizma ni slučajnosti, a sveukupno to nisu ni velike promjene. I revolucije su, po njemu (Eisenstadt, 1978) rezultat "manjih varijacija", "mutacija" do kojih je došlo u Zapadnoj Evropi u 16. i 17. stoljeću. Glavni sudionici su tradicionalni (vladari) čiji je glavni cilj stvoriti i kontrolirati resurse. U takvom nastojanju nastale su nove društvene, gospodarske i vjerske skupine. One se čvrsto vezuju uz politički centar, iz čega opet izrasta opozicija.

Općenito, Eisenstadt smatra da su promjene uvijek otvorene i da se odvijaju u konfiguracijama - kako u birokratskim carstvima tako i u modernim društvima. Svako društvo

kristalizira taj potencijal promjene na svoj način. Povijest se, prema tome, odvija u konfiguracijama a ne slučajno ili pak u jednom zadanom smjeru, konformistički.

Eisenstadtovu pojmu "konfiguracija" upućeno je dosta kritičkih primjedaba u smislu neempiričnosti, neprovjerljivosti i idealtipičnosti (Hamilton, 1986). Međutim, bez obzira na to, on je s dosta sluha za stanje stvari ocrtao putanju systemske teorije društva u povijesti - evolucionizma bez središta i moralno-prosvjetiteljske obveze. Povijesni proces je opisao i objasnio mnogo apstraktnije i općenitije od povjesničara, a opet manje apstraktno i općenito od filozofa povijesti. I sada se autor nosi sa teškoćom da tu srednju liniju izlaganja održi u konzistentnom obliku, što mu doista teško polazi za rukom. Eisenstadtove klasifikacije su krajnje složene, osobito kada, u dodatku spomenute knjige, opisuje varijacije ionako brojnih tipova povijesnih političkih sustava. Kao da se pojmovni aparat raspršuje što se više približava konkretnosti i istovremeno udaljava od odbačenog teleološkog središta. U svakom slučaju, Eisenstadt je prvi elaborirao Weberove pojmove vlasti u složenom povijesnom kontekstu te pokušao od njegova komparativnog smjera izlaganja napraviti kakvu-takvu sliku različitih pravaca evolucije država-društava, ali bez (Parsonsova) modernističkog triumfalizma. Politički modernitet izrasta iz sustava centralizirane moći i odatle se razvija i u diktatorske i demokratske oblike.

Takvo relativističko poimanje geneze i strukture modernih država-društava još više ističe Bendix u djelu **Izgradnja nacije i građanstvo** (1964). Po njemu, iz komparativne analize povijesti različitih država-društava nije ni moguće izvlačiti zaključke u smislu konvergencije ili teleološkog procesa. Bendix je opisao proces izgradnje država sve do nastanka suvremenih nacija, odnosno nacija-država, u Zapadnoj Evropi, Rusiji, Japanu i Indiji. U Zapadnoj Evropi razvoj se odvija u četiri etape, počevši sa srednjim vijekom. U prvoj etapi narod je zavisen i politički isključen iz vlasti. Utjecajne skupine podijeljene su na korporacije (staleške, gildske i područne). One su autonomne i u međusobnom rivalstvu. Kraljeva vlast koristi takvu situaciju kako bi se povećala. U drugoj etapi kraljeva vlast prerasta u apsolutnu, korporacije se preobražavaju u plemićke staleže, dok pučanstvo i dalje ostaje izvan političke zajednice, zaštićeno jedino patronatom lokalnih plemića. U trećoj etapi odvijaju se tri paralelna procesa: rasformiraju se staleži, raste moć države i puk izlazi iz odnosa zavisnosti. Najzad, u četvrtoj etapi, zapadna industrijska elita preuzima političko vodstvo u ime naroda, građanska prava se proširuju na gradsko radništvo, ali i dalje raste snaga države. Rezultat toga je stanovito ograničavanje moći građana, jer se formalna politička i pravna jednakost preklapa s ekonomskom nejednakošću. Po Bendixu, takva evolucija na Zapadu nema veze s onime što se odvijalo izvan Zapada. U Rusiji država izrasta na masovnoj plebiscitarnoj podršci, što redovito koristi za suzbijanje nezavisnih političkih grupa. U Japanu i Njemačkoj industrijalizacija i izgradnja nacije stvorene su zahvaljujući kontinuiranoj premoći aristokracije, dok u Indiji prevladavaju lokalni interesi na osnovi kastinskog sustava, zbog čega se državna vlast stalno bori da stekne kontrolu i uspostavi političku integraciju.

Drugim riječima, Bendix nije ni izradio objašnjenje povijesnih promjena niti je smatrao da ima mjesta velikoj teoriji, pri čemu u prvom redu misli na stukturalizam-funkcionalizam. On je radikalizirao Weberovu poziciju spram tog pravca do te mjere da ga neki komentatori nazivaju "agnostikom" (Smith, 1992:40), odnosno "skeptikom" i "historijskim partikularistom" (Rueschemeyer, 1985). Ipak, on je, po našem sudu, iskrenije i dosljednije iznio posljedice napuštanja evolucionizma i sličnih velikih nacrtu povijesti u situaciji kada oni nisu ili uopće ne mogu biti zamijenjeni adekvatnijim teorijskim nacrtom.

Tu se nameću još neka pitanja. Nije li teorija jedinstvene, prozapadnjačke modernizacije napuštena u proučavanjima a, po svoj prilici, i u politici razvoja (u odnosu na treći svijet) u sedamdesetim i osamdesetim godinama, ovdje, u historijskoj sociologiji, zanemarena još nekih desetak godina ranije? Ne najavljuje li ona, putem povijesnorekonstrukcijske predradnje, veliki ideološki pomak u smjeru kulturnog i povijesnog relativizma i obnavljanje svjetona-

zorskih obrazaca etnocentrizma i rasizma, koji su obilježavali zapadnu misao gotovo bez prestanka, doduše više u kolonijalno doba nego u postkolonijalno? Radi li se o predočavanju argumentiranih najava za devedesete godine u smislu priznanja nemoći i nezainteresiranosti da se ogromna nezapadna periferija uklopi u zapadnu hemisferu?

U svakom slučaju, povijesne rekonstrukcije oduvijek imaju posla sa stanjem u sadašnjosti i njezinim ideološkim strujanjima. Na to ukazuju i marksističke rekonstrukcije povijesti u historijskoj sociologiji. I one su uslijedile iz promijenjenih ideoloških shvaćanja na ljevici. Ona od sedamdesetih godina uviđa da se moderna svjetska povijest više ne može uklopiti u jedinstveni politički program, da je, sa ili bez krivnje Zapada, relativizacija povijesnih poimanja i očekivanja nužna, da je "klasna borba" beskrajno kompliciran i posredovan proces. Takav pristup imaju slijedeća dva marksistička autora - s time što prvi, slično Bendixu, radikalno razdvaja zapadnu i nezapadnu povijesnu perspektivu, a drugi drži da je moderna povijest društva ipak zajedničkom i bitno različitom od predmoderne, razdvojene, premda to ljevici i programima "klasnih borbi" nije donijelo nikakvu povijesnu prednost, nikakvu objedinjavajuću snagu. Dapače, lijeve su snage umnogome komplementarne smjeru djelovanja liberalnih i konzervativnih snaga na Zapadu.

Prvi značajan autor u smislu marksističke relativizacije povijesti je Perry Anderson. On je u dvije knjige - **Prolazi od antike do feudalizma** (Anderson, 1974) i **Porijeklo apsolutne države** (Anderson, 1974) - izložio svoju teorijsku alternativu sa ciljem povezivanja Marxova i Weberova pristupa društvenoj povijesti, povijesti "odozdo", u smislu proučavanja društvenih klasa, i povijesti "odozgo", u smislu proučavanja političkih režima. Još više, Anderson smatra da je zadatak teorije društva u povijesti bolje shvatiti suvremenu društvenu i političku scenu. On objašnjava kako se unutar Evrope odnose zapadna i istočna povijest: od stare Grčke do burbonske Francuske odnosno carske Rusije. Pritom suprotstavlja evropskoj povijest Bizanta, Turske, Kine i Japana - s namjerom da ukaže na neadekvatnost istočnih, boljševičkih revolucionarnih strategija u zapadnim društvima. Anderson oštro razlučuje "zapadni" od "istočnog apsolutizma", a granična crta je rijeka Laba. Po njemu, zapadni feudalizam bio je jedinstvena povijesna sinteza nastala iz katastrofalnog sudara između antičke civilizacije i primitivnih društava. To je spoj komunalnog društva, zasnovanog na primitivnoj poljoprivredi i predvođenog rudimentarnom ratničkom aristokracijom, i raspadajućeg robovlasničkog društva s urbanom civilizacijom i imperijalnom državom. Feudalna sinteza proširila se srednjovjekovnom Evropom, zahvativši i Skandinaviju (koja nije bila u doticaju s Rimskim carstvom), te dio Balkana. Istočno od Labe, sve do rijeke Don, takve sinteze nije bilo. Razlozi tome su provala nomadskih naroda iz središnje Azije, nakon kojih je tek uspostavljena redovita obrada zemlje i sustav društvene stratifikacije i političke vlasti. Najzad, Istok se pridružio feudalizmu pod utjecajem kolonizacije i vojnog pritiska sa Zapada.

Anderson je izložio veoma složenu podjelu puteva prema apsolutizmu unutar zapadnog i istočnog svijeta, koju potkrepljuje analizom slučajeva povijesti pojedinih zemalja. Iako ukazuje na mnoge posebnosti i varijacije u obje hemisfere, kao i na slučajeve zemalja-puteva koji imaju prijelazni značaj, njegov glavni cilj je bio pojačati crtu razdvajanja dviju civilizacija. Takav argumenat je pedesetih godina unio u raspravu Wittfogel svojom studijom o orijentalnoj despotiji (Wittfogel, 1985) i izazvao buru unutar marksizma. Njegov cilj, kao i Andersonov, bio je poći od Marxove koncepcije "azijatskog načina proizvodnje" iz 1863., koju je staljinistička varijanta marksizma namjerno zaobišla. Taj argumenat u Andersonovoj rekonstrukciji glasi: nema univerzalnoga i objedinjavajućega povijesnog procesa, Zapad je jedinstveni fenomen, Istok i Zapad su ne samo suprotni nego dugo vremena odvojeni svjetovi. Ideološka težina tog argumenta je očita, a za samog Andersona i namjerna. Njegovi kritičari s tvrdokornije marksističke strane predbacivali su mu "veberiziranje" Marxa, tj. da "politiku" uzdiže do glavne uloge a "ekonomiju" svodi na podređenu ulogu" (Murray, 1979:138). Kritičari sa strane funkcionalističkog evolucionizma pak primjećuju da je iz svojih usporedbi

istočnih i zapadnih sustava mogao izvući i drugačije zaključke - primjerice, velike sličnosti između francuskog i ruskog apsolutizma (Runciman, 1980). Neovisno o tome, Anderson je pokazao kako postoji ne samo mogućnost različitog teorijskog objašnjenja istih povijesnih činjenica nego i da je ta mogućnost u krajnjoj liniji zadata uvjetima koje je već Hegel odredio kao ishodište povijesnog mišljenja. Put u prošlost nužno vodi iz sadašnjosti, iz stava prema postojećem društvu/društvima. Umjesto nekadašnje mogućnosti da podupre sliku budućnosti, ovaj historizam omogućuje da se izoštri slika sadašnjosti: ne samo teorijska nego i svjetonazorska. A ona govori o jednom marksizmu koji promišlja povijest iz ograničenog konteksta zapadne modernizacije.

Za Wallersteina taj kontekst je, ustvari, paradoksalan. Zapad je povezo svijet u cjelinu ali tako što je plodove svoje (privredne) globalizacije ubrao sam. Zapad univerzalizira svoje partikularne interese, jer je kapitalistička modernizacija sustav nejednakog razvoja. Predmoderna i nezapadna područja preobražavaju se do neke mjere kako bi poduprla zapadni razvoj: sama ostaju "reliktima" neuspjele modernizacije. To je jedini oblik sinteze zapadne i nezapadne povijesti društva u smislu jedinstvene, svjetske povijesti. Wallerstein je u historiografiju moderne epohe uronio iz konteksta rasprave šezdesetih godina o uzrocima razvijenosti i nerazvijenosti u svijetu nakon drugog svjetskog rata. Prihvaćajući shvaćanje neomarksista trećeg svijeta, po kojem su razvijene zapadne zemlje glavni uzročnici zaostajanja nezapadnih zemalja - i to zbog starog kolonijalizma i novog kolonijalizma u obliku nejednake razmjene - Wallerstein je argumente za takvo shvaćanje potražio u daljoj prošlosti. Tako je 1976. u knjizi **Moderni svjetski sustav** (1986) evropsko 16. stoljeće prikazao kao ishodište suvremenog svijeta. U tom stoljeću rađa se kapitalistička, evropska svjetska privreda, koja će u narednim stoljećima obuhvatiti čitav svijet. Za razliku od svjetskih carstava - u to doba to su Kina, Austrija i Španjolska - ovaj svjetski sustav nije politički jedinstven nego je povezan gospodarski, u čemu je njegova bitna povijesna prednost. On će postupno obuhvatiti i carstva, oslabiti njihovu moć i na koncu ih, u 19. i 20. stoljeću, raskomadati i reintegrirati. Sam sustav svjetske privrede je centraliziran i podijeljen na tri zone: matičnu, poluperifernu i perifernu. U matici, a to je područje atlantske obale, nalaze se najjače države i najbogatije klase plemstva i trgovaca, odnosno bužoazije. Ona proizvodi robu široke potrošnje i prenosi je na velike udaljenosti. Na drugoj strani, s periferije, koju čine Istočna Evropa i prekomorske kolonije, dolaze sirovine i radna snaga. U matici radna snaga je relativno slobodna, a na periferiji u ropskom položaju. Između tih dviju zona nalazi se poluperiferija - u početku to su južni dijelovi Evrope - koja, poput srednje klase, obavlja "prljave poslove" za maticu (Španjolska kontrolira Južnu Ameriku, Švedska i poslije Prusija Poljsku itd.). Tijekom idućih stoljeća došlo je do rivalstava između matičnih država te između njih i poluperifernih država. To su razdoblja krize u svjetskom sustavu uzrokovana dugim privrednim ciklusima: obično svakih pedeset do stopešest godina izmjenjuju se uspon i pad konjunktura u proizvodnji, cijenama, ponudi i potražnji. To dalje dovodi do konsolidacije država u matici na osnovi merkantiliističkog protekcionizma, odnosno nacionalizma; dotle se na periferiji, najteže pogođenoj privrednim krizama, javljaju klasni sukobi, regionalizmi te dolazi do porasta nacionalne svijesti.

Wallersteinovi opisi odnosa između društvenih klasa i država u sve tri zone od 16. stoljeća pa nadalje usredotočeni su na dokazivanje dviju komplementarnih pretpostavki. Prvo, dinamikom svjetskog sustava upravlja buržoazija iz matice, koja teži izvući što veći profit. U tu svrhu traži što manje nadnice i što jeftinije sirovine. U tome uveliko uspijeva, unatoč otporu, a glavni su joj saveznici, sve do revolucija u 19. stoljeću, plemstvo i monarh. Drugo, u svjetskom sustavu se postupno ali neumitno rađa otpor donjih slojeva, uključujući periferne narode, odnosno njihove nacionalne pokrete. Rezultanta tih suprotstavljenih sila očituje se u proturječnoj strukturi modernih revolucionarnih ideologija, tj. "slobodi" i "jednakosti" (Wallerstein, 1990; 1994). Prema tome, Wallerstein je Marxov model klasne borbe u interpretaciji marksista iz trećeg svijeta - umetnuvši na originalan način pojam srednje klase, odnosno "poluperiferije" - primijenio na cjelokupnu modernu povijest društva.

Taj teorijski model vjerojatno je najpopularniji u historijskoj sociologiji, jer je relativno jednostavan a opet potkrijepljen ogromnim historiografskim materijalom. No on je i dosta osporavan od strane marksista zbog napuštanja Marxove analize proizvodnih odnosa u korist eufemističkog poimanja *nejednake razmjene*, jer inferiorna društva i klase nisu u položaju aktera koji se "trgovinski" ponaša spram superiornih društava i klasa (Bergesen, 1990). Antimarksisti naglašavaju neprimjenljivost Wallersteinova modela u analizama uzroka zaostajanja pojedinih zemalja, primjerice balkanskih (Lampe, 1989). Neutralniji kritičari pak zamjeraju da je pojam *svjetskog sustava* reificiran i teleologiziran, kao da živi vlastiti život neovisan o konkretnoj stvarnosti pojedinih društava (So, 1990:220-22).

Wallersteinov je najznačajniji prilog historijskoj sociologiji upravo u vraćanju smisla za teorijsku raspravu na razini opće povijesti. Nitko se poput njega nije usudio obuhvatiti modernu povijest svijeta u relativno jednostavan teorijski okvir koji je, uz to, usko povezan sa suvremenim teorijama društvenog razvoja. Wallersteinovi prethodnici, od Eisenstadta do Andersona, ukazivali su na različite i međusobno nepovezane puteve razvoja društava-država.

Međutim, Wallersteinov model svjetskog sustava ograničeno je primjenljiv na pojedine zemlje. Problem proizlazi iz stanja koje je Wallerstein zatekao a tiče se nedovoljne provjerljivosti modernističkih teorija, koje naglašavaju endogene čimbenike razvoja, i marksističkih teorija koje, obratno, naglašavaju, egzogene čimbenike. Oni su međusobno isprepleteni, iako je danas međuzavisnost zemalja veća nego u prošlosti. Problem nas vraća na staru raspravu o nužnosti i slučajnosti, odnosno slobodi, u djelovanju povijesnih aktera: država, društvenih klasa ili velikih vođa. Je li "evropski bijeg" iz reverzibilnih ciklusa predmodernih privreda i država bio rezultat vojne i trgovačke vještine (kako smatra Unger, 1987) ili pretežno povoljnih vanjskih okolnosti (kako smatra Wallerstein)? Recimo da je to pitanje nesavladivo za samog sociologa, pa i povjesničara i uopće svakoga tko se bavi neeksperimentalnom znanosti. Međutim, historijskosociološki relevantnije je pitanje da li se s vremenom, uslijed ekspanzije moći razvijenih zemalja smanjuje mogućnost perifernih zemalja da poduzmu nešto slično evropskom bijegu iz začaranoga kruga (što sugerira gotovo čitava marksistička literatura nakon neuspjeha kubanskog, albanskog i sličnih "autocentričkih" eksperimenata (So, 1990)?

Na temelju dosad razvijenoga teorijskog instrumentarija historijske sociologije, uključujući i Wallersteinove prediktivne, futurološke izlete, vjerodostojan odgovor je, čini se, potvrđan. Sam Wallerstein, kako rekosmo, ostaje skeptičan glede Marxovog dijalektičkog evolucionizma, perspektive revolucionarnog raskida s prošlošću, po čemu bi, iz periferije ili centra, nakon kapitalizma izrastao pravedniji svjetski poredak. U tome leži teorijsko i praktično ograničenje historijske, a vjerojatno i čitave sociologije. Preostali misaoni napon je premalen da bi nas iz prošlosti vratio u budućnost, iz povijesti u Povijest. U prvoj varijanti znanja više nema argumenata za drugu varijantu. Sociolog više ne čita povijest bitno drugačije od povjesničara nego eksplicitnije i općenitije ocrtava njezine utoke u sadašnjost.

Zaključak

Historijska sociologija daje vjerojatno najinstruktivniji odgovor na bitno sociološko pitanje zbog čega je moguć, odnosno kako se održava društveni poredak (Scimecca and Sherman, 1992:6). Historijska sociologija, za razliku od "nehistorijske", odgovore traži u prošlosti suvremenih društava. Suvremeni poreci društva dugo su izgrađivani i najvjerojatnije se stoga teško ili nikako ne mijenjaju. Oni više nalikuju već viđenom nego modelima budućeg društva u smislu revolucionarnog raskida ili univerzalne modernizacije. Historijska sociologija je time implicitno razradila "hereditarnu" metateoriju za historiografiju, nešto analogno biološkoj genetici, jer se društva ponašaju kao nasljedne strukture moći. Jedino je pitanje jesu li svi sustavi naslijeđa ili dugog trajanja otkriveni, jesu li svi "geni" doista konzervativni. Da li je, parafraziramo li Pareta, povijest već "groblje Budućnosti" ili muzejski eksponat u onom smislu

u kojem Cazes govori o "povijesti Budućnosti", kao nepreglednom nizu "tendencioznih" i "alternativnih" strasti, a u znanstvenom smislu zabluda o "diskontinuitetu" (Cazes, 1992)?

Kako bilo, Braudelov utjecaj i čitav učinak prožimanja sociologije i historiografije donio je strast za znanjem u smjeru suprotnome od dotadašnje sociološke matice, u smjeru prošlosti. Takva orijentacija je plodotvornija, kao oblik prilagodbe na suvremenu intelektualnu i društvenu klimu, kada govor o budućem društvu za većinu društava postaje deprimirajući. Historijska sociologija pruža najambicioznija objašnjenja takvog stanja. U njoj se ocrtava rast teorijski razrađenijeg ali ipak relativizirajućeg historizma. Ona ne otkriva nove činjenice niti konstruira nove slike društva nego sustavnije opisuje složenost povijesne nužnosti, čiji identitet predstavlja suvremeno društvo. Tu pristaje Foucaultova primjedba o modernoj misli (čime anticipira i postmodernu misao) u kojoj su "historizam i analitika konačnosti suočeni licem u lice" (Foucault, 1971:410). Drugo uzmiče pred prvim. Kada "relativno postaje apsolutno" (Foucault, 1971:411), onda teorija postaje sofisticiranim oblikom priče. U sličnom smislu govori i T. Skocpol, jedna od vodećih historijskih sociologa: "Jake želje da se odgovori na historijski zasnovana pitanja, a ne klasične teorijske paradigme, jesu pokretačka snaga" (Skocpol, 1985:5).

U stadiju "dijaloga gluhih" sociologija je bila *analitika konačnosti*, uvjerenjena u apsolutno važenje teorijskih paradigmi o društvu. U stadiju historijske sociologije ona unire u beskonačnost povijesti, u kojoj događaji pretječu ili pokapaju ideje. Zato i supstancu društvene činjenice, sadašnjeg društva, traži u prošlosti. Rizik pogreške je daleko manji i obilnost faktografije veća, ali i sudbina teorije sve neizvjesnija.

LITERATURA

- Abrams, P. (1982) **Historical Sociology**. New York: Cornell University Press
- Anderson, P. (1974) **Passages from Antiquity to Feudalism**. London: New Left Books.
- Anderson, P. (1974) **Lineages of Absolute State**. London: New Left Books
- Badie, B. (1992) Analyse comparative et sociologie historique. **Revue Internationale des Sciences Sociales**. 133/Aout:363-371.
- Bendix, R. (1964) **Nation-Building and Citizenship**. New York: Wiley.
- Bendix, R. (1982) **Freiheit und historisches Schicksal**. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Bergesen, A. (1990) Turning World-System Theory on Its Head, in M.Featherstone /ed./ **Global Culture**. London: Sage.
- Bierstedt, R. (1978) Sociological Thought in the Eighteenth Century, in T.Bottomore & Nisbeth,R. /eds./ **A History of Sociological Analysis**. London: Heinemann.
- Braudel, F. /1958/(1966) Historija i sociologija, u G.Gurvitch /ed./ **Sociologija**, I. Zagreb: Naprijed.
- Braudel, F. (1992) **Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća. 2. Igra razmjene**. Zagreb: August Cesarec.
- Burke, P. (1992) **History and Social Theory**. Cambridge: Polity Press.
- Cazes, B. (1992) **Povijest budućnosti**. Zagreb: August Cesarec.
- Eisenstadt, S.N. (1963) **The Political System of Empires**. New York: Free Press.
- Eisenstadt, S.N. (1978) **Sociology: Paradigms and Crises**. New York: Wiley.
- Foucault, M. (1971) **Riječi i stvari**. Beograd: Nolit.
- Galtung, J. (1990) Theory Formation in Social Science, in E.Oyen /ed./ **Comparative Methodology**. London: Sage.
- Giddens, A. (1979) **Central Problems in Social Theory**. London: Macmillan.
- Giddens, A. (1984) **The Constitution of Society**. Cambridge: Polity Press.
- Gross, M. (1981) **Historijska znanost**. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest.

- Hamilton, G.G. (1985) Configurations in History, in T.Skocpol /ed./ **Vision and Method in Historical Sociology**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lampe, J.R. (1989) Imperial Borderlands or Capitalist Periphery?, in D.Chivot /ed./ **The Origin of Backwardness in Eastern Europe**. Berkeley: University of California Press.
- Mann, M. (1986) **The Sources of Social Power**, I. London: Cambridge University Press.
- Mann, M. (1993) **The Sources of Social Power**, II. London: Cambridge University Press.
- Murray, M. (1979) Noviji pogledi na prijelaz iz feudalizma u kapitalizam. **Marksizam u svetu** 6(2):112-142.
- Parsons, T. (1991) **Društva**. Zagreb: August Cesarec.
- Rueschemeyer, D. (1985) Theoretical Generalization and Historical Particularity in the Comparative Sociology of Reinhard Bendix, in T.Skocpol /ed./ **Vision and Method in Historical Sociology**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Runciman, W.G. (1980) Comparative Sociology or Narrative History? **Archives Europeenne de Sociologie** 21:162-178.
- Runciman, W.G. (1989) **A Treatise on Social Theory**, Vol.II. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scimecca, J.A. and A.K. Sherman (1992) **Sociology**. Dubuque: Kendall/Hunt.
- Smith, D. (1992) **The Rise of Historical Sociology**. Philadelphia: Temple University Press.
- So, A.Y. (1990) **Social Change and Development**. London: Sage.
- Tilly, C. (1981) **As Sociology Meets History**. New York: Academic Press.
- Tilly, C. (1992) Prisonniers de l'Etat. **Revue Internationale des Sciences Sociales** 133/Aout:373-387.
- Unger, R.M. (1987) **Plasticity into Power**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wehler, H.-U. (1977) **Geschichte als historische Sozialwissenschaft**. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Wallerstein, I. (1984) **The Politics of the Capitalist World-Economy**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallerstein, I. (1986) **Suvremeni svjetski sistem**. Zagreb: CKD.
- Wallerstein, I. (1989) Braudel - čovjek okolnosti. **Naše teme** 23:1041-1052.
- Wallerstein, I. (1990) Societal Development, or Development of the World- System?, in M.Elbow & King,E. /eds./ **Globalizaton, Knowledge ans Society**. London: Sage.
- Wallerstein, I. (1994) The Agonies of Liberalism. **New Left Review** 204:3-17.
- Wittfogel, K.A. (1985) **Orijentalna despocija**. Zagreb: Globus.

FROM THE "DIALOGUE OF THE DEAF" TO HISTORICAL SOCIOLOGY

VJERAN KATUNARIĆ

Faculty of Philosophy
University of Zagreb

The article presents the results of rapprochement between sociology and historiography, the sciences which have long pursued "a dialogue of the deaf" (Braudel). Historical sociology appeared in the sixties and the seventies after a long period of the sociological "escape in the present". Using examples of the contents of the earliest works in historical sociology dealing with the development of pre-modern and modern states-societies (Eisenstadt, Bendix, Anderson and Wallerstein), the author considers three characteristics of historical sociology: a) its intermediary level of generalization (between historiographical particularism and teleology of philosophy of history), b) abandoning the coherence of the paradigmatic social theory in favor of comparative analyses and more elaborate typologies of states-societies, i.e. relativization, and c) the denial of historicistic prediction in terms of classical sociological construction of the unique (evolutionary) model of future society. The author discusses the causes and consequences of the shift of time perspective in sociology (future-present-past), which he relates to the global context of developmental crisis and withdrawal of the plausibility of optimistic (radical and modernistic) worldviews in the non-Western world. Thus, historical sociology is shaped as an equivalent for a "hereditary" metatheory of society; contemporary social orders and changes are determined overwhelmingly by their long-lasting internal structures and past international positions.